

СУЧАСНА ПАРАДИГМА СТВОРЕННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті здійснено аналіз феномена "полікультурне середовище" в контексті розвитку освіти в умовах сучасних змін. Зроблено спробу представити цілісне полікультурне, емоційно насичене освітнє середовище навчального закладу як умову розвитку особистості в багатонаціональному соціумі.

Ключові слова: полікультурність, полікультурне середовище, полікультурне освітнє середовище.

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються сьогодні і в українському суспільстві й за кордоном, вимагають нових освітніх завдань, модернізації змісту освіти, тобто забезпечення системних і органічних змін в освіті з метою приведення її у відповідність до вимог сучасного життя, інтеграції в міжнародний освітній простір, створення культури та механізмів оновлення освіти та її цілеспрямованої орієнтації на актуальні й перспективні потреби особистості, суспільства і держави.

Враховуючи поліетнічний характер українського суспільства, який полягає не лише в його багатомовності й полікультурності, а й в історичній духовній спільності народів і культур України вважаємо, що одним із перспективних напрямів вирішення вказаних завдань є формування особливого середовища з урахуванням полікультурного характеру освіти.

Аналіз наукових досліджень. Проблеми співіснування і взаємодії національних культур з позиції загальнолюдських цінностей привертала увагу Г. Ващенко, Б. Грінченка, І. Огієнка, К. Ушинського та ін. Вивченню основних аспектів полікультурності, полікультурного середовища, полікультурної освіти та виховання присвячені наукові праці О. Гукаленко, О. Горчакової, О. Гуренко, Л. Гончаренко, В. Кузьменко, В. Макаєва, І. Васютенкової та ін.

Мета статті. Аналіз феномена "полікультурне середовище" в контексті розвитку освіти в умовах сучасних змін.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі перед навчальними закладами стоїть завдання полікультурної освіти підрастаючого покоління і важливою умовою є створення полікультурного середовища, яке сприяє визнанню культурної самобутності народів і формуванню толерантності.

В умовах полікультурного освітнього середовища людина опиняється на межі культур і перед нею виникають дві найважливіші особистісно значущі проблеми: збереження своєї культурної ідентичності та адаптація в полікультурному середовищі. Тому однією з магістральних педагогічних цілей визначається виховання особистості, здатної до ефективної життєдіяльності в полікультурному середовищі, яка володіє почуттям розуміння і поваги інших культур, умінням жити в мирі та злагоді з представниками різних національностей, рас, вірувань. З цієї мети випливають завдання виховання і освіти: 1) освоєння культури власного народу; 2) виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей; 3) створення педагогічних умов інтеграції культур; 4) розвиток поведінкових навичок спілкування носіїв різних субкультур; 5) виховання в душі миру та співпраці.

Таким чином, як зазначає Н. Балахніна, цілі полікультурної освіти будуються навколо 4 орієнтирів: соціокультурної ідентифікації особистості; освоєння системи понять і уявлень про полікультурне середовище; виховання позитивного ставлення до розмаїтого культурного середовища; розвитку навичок міжнаціонального спілкування в атмосфері позитивного психологічного клімату між усіма учасниками навчально-виховного процесу [2]. Наголосимо, що цілі полікультурної освіти досягаються поетапно.

В. Ковтун, переконуючи в необхідності дотримання принципу полікультурності, зазначає, що саме він може забезпечити розуміння того, що національне й загальнолюдське – дві сторони єдиного цілого: загальнолюдське функціонує і розвивається завдяки національному, в якому відображається зв'язок часів та поколінь в історичному розвитку людства. Єдність національного та загальнолюдського стимулює розвиток кожної нації та людства в цілому, а гармонія між ними забезпечує найвищий рівень духовності. На важливості полікультуралізму в освіті наголошує І. Васютенкова, адже саме полікультуралізм допомагає перетворити розмаїття суспільства в корисний чинник його розвитку, забезпечує швидшу адаптацію людини до умов існування, що постійно змінюються, допомагає їй сформуванню багатограннішу картину світу [5].

Зважаючи на висновки І. Петрової щодо полікультурного середовища як частини педагогічного середовища, яке оточує особистість, позитивно чи негативно впливаючи на її розвиток, і є сукупністю всіх умов життя з урахуванням етнічних особливостей місця проживання, що виражаються в людях, їх поведінці, народних традиціях, обрядах [6], погодимося з думкою А. Косагової та М. Дьякової, що полікультурне середовище навчального закладу створює умови для освоєння універсальних, однакових для будь-якого етносу, способів пізнання дійсності, а, з іншого боку, виникає можливість діалогу різних культур на емоційному рівні, що сприяє розвитку кожної культури окремо [4].

У сучасній ситуації ринкових відносин, які розвиваються, актуальною є практично дієва спрямованість освіти, розвиток особистісних структур свідомості (самопізнання, саморозвитку, рефлексії) через належність до тієї чи іншої національності. При цьому особливо виникає необхідність співвіднесення раціонального та емоційного, так як розвиток дітей у ситуації спільного проживання і навчання має враховувати як необхідність адаптації до сучасних ринкових умов, так і необхідність становлення культури особистості, її національної і загальнолюдської самосвідомості.

Під раціональною складовою розвитку дітей розуміють (за Ф. Габдрахмановою) оптимальну адаптацію до обставин, що спирається на вимоги розуму, і наступне, логічно вивірене, попередньо спрогнозоване і спроектоване продуктивне перетворення навколишнього середовища та обставин з метою результативної самореалізації [3]. Раціональний розвиток дітей пов'язано з формуванням логічних умінь, здібностей вивіряти відповідність окремих елементів знань з вимогами поставлених цілей і завдань. Раціональний розвиток – це розвиток здібностей аналізувати, прогнозувати і проектувати діяльність, враховуючи комплекс значущих для проекту обставин і чинників. Це процес універсальний для будь-якої культури. Культура пізнання уніфікована, тому що вона пов'язана з оволодінням структурою діяльності, способів пізнання і раціонального (доцільного) їх використання в кожній конкретній ситуації. Вона є елементом будь-якої національної культури, яка пов'язана з особливостями національної самосвідомості. Все це створює світовий простір як полікультурне утворення, інтегруючись в яке й адаптуючись у ньому, учень оволодіває навичками продуктивної взаємодії з носіями різних культур.

Емоційна складова освіти закладена в особливостях мови етносу, його традиціях, фольклорі, тобто особливостях вираження (вербальних і невербальних) своїх почуттів, відносин і переживань. Це сигнали про те, наскільки людина просувається вперед у придбанні знань і формуванні життєво важливих умінь. Емоції не тільки супроводжують будь-яку діяльність, "обслуговуючи" потреби організму, але самі є об'єктом особливої потреби. Будь-якій людині властива жага емоційного насичення, прагнення до переживання різних почуттів. Позитивні емоції, які виникають у результаті взаємодії організму з середовищем, сприяють закріпленню корисних навичок і дій, а негативні – змушують ухилитися від шкідливих чинників. Ряд властивостей і деякі функції емоцій є винятково важливими в освітньому процесі. Почуття можуть виступати як додатковий мотив навчальної діяльності. При цьому для організму важливо не одноманітне збереження позитивних емоційних станів, а мозаїка почуттів, що змінюють один одного та які мають оптимальну інтенсивність.

Рівень емоційного та раціонального розвитку особистості припускає динаміку її прагнень до продуктивної самореалізації через перетворення адекватно часу і власним можливостям ідей, мотивів, цілей, інтересів, пошуків, задумів, програм.

Очевидно, саме цілісне полікультурне, емоційно насичене освітнє середовище навчального закладу може виступити умовою розвитку особистостей у багатонаціональному соціумі. Цілісне полікультурне освітнє середовище навчального закладу в такому випадку може бути розглянуто з двох позицій: середовище навчального закладу як установи освіти і середовище учня як суб'єкта діяльності в навчальному закладі. З позицій учня цілісність освітнього середовища визначається, зокрема: уявленнями про себе та інших з урахуванням національних особливостей; наступністю й оптимізацією процесу навчання від класу до класу через насичення його дисциплінами як раціонального, так і емоційного контекстів із залученням художньо-естетичного центру, у межах якого реалізуються дисципліни, включені до навчального плану).

Результатом функціонування цілісного полікультурного освітнього середовища навчального закладу є випускник, який хотів би і був би здатний зробити усвідомлений вибір своєї подальшої освіти в залежності як від особистих устремлінь, так і від особливостей розвитку регіону і потребі в підготовлених кадрах, здатний адаптуватися в будь-якому національному середовищі і в середовищі будь-якої діяльності.

Отже, полікультурне освітнє середовище – це частина освітнього середовища, що становить сукупність умов, які впливають на формування особистості, її готовності до ефективної міжетнічної та міжкультурної взаємодії, емпатії, збереження національної ідентичності та розуміння інших культур і етнокультур, толерантного ставлення до представників інших культур і етносів.

З визначення полікультурного середовища виводяться його функції, що передбачають формування: особистості людини як носія своєї національної культури; людини як суб'єкта і носія міжнародної культури, здатної засвоювати традиційну культуру, мову інших націй.

Важливо наголосити на критеріях, яким повинно відповідати полікультурне середовище: відображення в навчально-виховному матеріалі гуманістичних ідей; характеристика унікальних самобутніх рис у культурах народів України та світу; розкриття в культурах українських народів загальних елементів і традицій, що дозволяють жити в мирі та злагоді; залучення учнів до світової культури, розкриття процесу глобалізації, взаємозалежності країн і народів в сучасних умовах. Виходячи з цього, в освіті важливими будуть такі напрями розвитку полікультурних ідей: вивчення національних культур, своїх і чужих, з обговоренням проблем національного відродження і національної самобутності; організація міжкультурного діалогу в різних його варіантах; прилучення до демократичних, гуманістичних загальнолюдських і етнокультурних цінностей у тому вигляді, в якому вони розуміються прихильниками полікультурної освіти [1, 81-83].

Зважаючи на вищезазначене, гімназію можна розглядати як освітнє середовище, що відповідає новим соціальним вимогам. У зв'язку з цим визначення необхідних і достатніх умов наступності рівнів освіти в

гімназії, організація виховного середовища, педагогічні технології, психолого-педагогічний супровід і педагогічний моніторинг, організаційно-функціональна структура управління є сукупністю соціально-педагогічних умов для формування та розвитку нової якості освіти, ціннісних установок особистості (в контексті розширення міжкультурних комунікацій). Об'єднання в гімназії представників різних культур сприяє створенню своєрідного середовища, в якому об'єднані різні моделі, способи поведінки, стилі та особливості взаємодії. Таке середовище має значний потенціал для реального здійснення діалогу культур, вияву учнями толерантної і духовно-моральної поведінки, стимулює їх активність, самостійність, творчість. Полікультурна спрямованість середовища передбачає розширення соціальних контактів і зв'язків навчального закладу, посилення системи самоврядування, самоорганізації учнів, стимулює увагу батьківської громадськості до роботи гімназії.

Таким чином, погоджуючись з Л. Новіковою, зазначимо, що побудова безперервного полікультурного середовища на базі навчального закладу базується на введенні учнів у рідне етнокультурне навчальне середовище з метою розвитку самосвідомості, відповідальної позиції як громадянина своєї держави та вступ до діалогу культур. Навчальний заклад відкритий для включення до навчально-виховного процесу елементів культур інших народів, які спільно проживають.

Висновки. Інтенсивний розвиток сучасного полікультурного суспільства як нової форми і стадії розвитку людства, в якому культурна складова життя людини набуває все більшу питому вагу, зумовлює необхідність становлення сучасного полікультурного освітнього середовища як просторово-часової організації об'єктивного світу, зовнішньої по відношенню до суб'єкта, але такої, що робить вплив на його стан і розвиток, а також забезпечує різноманітні можливості для всебічного особистісного вдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аморкина Е. А.* Ценности толерантности в среде современных школьников / Е. А. Аморкина // Народная школа. – 2004. – № 4. – С. 40-42.
2. *Балахнина Н. С.* Социальная адаптация школьников в поликультурной среде гимназии / Н. С. Балахнина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://balachnina-nata.tabu.ru/article/514714_Lektoriy_dlya_roditeley__.html.
3. *Габдрахманова Ф. М.* Модернизация образования личности в условиях поликультурного общества / Ф. М. Габдрахманова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.google.com.ua/search?sourceid=navclient&aq>.
4. *Дьякова М. Б.* Поликультурная среда в многонациональной школе как условие успешной адаптации выпускников / М. Б. Дьякова, А. С. Косонова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.science-education.ru/22-735>.
5. Образование в эпоху перемен [сборник научн. трудов] / Отв. ред. А. А. Макареня, Н. Н. Суртаева, С. В. Кривых. – СПб. : ГНУИОВ РАО, 2006. – Выпуск 2. – 143 с.
6. *Петрова И.* Поликультурный подход при организации работы с родителями в дошкольном учреждении / И. Петрова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.moi-detsad.ru/konsultac357.html>.

Подано до редакції 25.05.12
